

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HABERLER

Mayıs 2014 / Sayı: 38

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler
Sayı: 38 (Mayıs 2014)

ISSN 1308-2078

Editörler
Meltem Doğan-Alparslan
Aşkın Özdzibay

Sayfa Düzenlemesi
Zero Prodüksiyon Ltd.

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla kullanılabilir.

Ocak ve Mayıs aylarında yayımlanır.

Enstitü Üyelerine ücretsiz verilir.

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Uluslararası Akademiler Birliği Muhabir Üyesi
Corresponding Member of the International Union of Academies

Baskı
Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İSTANBUL
Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99
Sertifika No: 29487

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
İstiklâl Cad. Merkez Han, No: 181 Kat: 2
34435 Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: 0090-212-292 09 63

E-mail:
haberler@turkinst.org
mdoganalparslan@gmail.com
aodzibay@hotmail.com

www.turkinst.org

İÇİNDEKİLER

Editörden	1
Başyazı	
Kemalettin Köroğlu, Şeref Yumruk, Ergani/Gisgis (Kesentaş) Yeni Assur Kabartması	2
Arkeoloji Dünyasından	
Ilısu Barajı İnşaat Sahası'nda Yeni bir Erken Tunç Çağı Mezarlığı: Tatıka (Ökse, A. T.)	8
Akdağmağdeni Cam Yüzük Kaşı Mühür (Taş, İ. – M. Arslan – H. K. Şenyurt)	10
Olba'da Arkeolojik Korumacılık Sorunları 2014 (!): Olba Tapınak Cepheli Kaya Mezarı (Erten, E. – M. Özyıldırım – T. Akçay)	13
Hocamız Prof. Dr. JALE İNAN 100 Yaşında! (Tulunay, E. T.)	15
İzmir'de Yeni Bir Arkeolojik Merkez Kuruldu: DEÜ-EKVAM (Lafli, E.)	19
Uluslararası Mysia Olympos'u Araştırmaları Çalıştayı / International Workshop of Olympos of Mysia Studies (08-11.05.2014) (Polat Becks, B. A.)	20
NewYork Üniversitesi ISAW Enstitüsü Arkeoloji Etkinlikleri (Işıklı, M.)	21
Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı, IV. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu / Early Bronze Age in Western Anatolia, IV. International Archaeology Symposium (19-21 Mart 2014) (Polat Becks, B. A.)	22
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı-13 (Toper, H.)	23
II. Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Öğrenci Sempozyumu (8-9 Mayıs 2014) (Sanin, İ. – C. Avcı)	24
Kazı - Araştırma	
Düver Yerleşim Tarihi Araştırmaları Projesi – 2013 Yılı Kurtarma Kazısı (Ekinci, H. A. – T. Kahya)	25
2013 Yılı Bolu İli Göynük ve Mudurnu İlçeleri Epigrafik Tarihi-Coğrafi Yüzey Araştırması (Dönmez-Öztürk, F.)	28
Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı – 2013 (Naza Dönmez, E. E.)	30
Kafkasya Arkeolojisinde Yeni Gelişmeler: Ardahan İli Yüzey Araştırması – 2013 (Patacı, S. – E. Lafli)	32
Karaman Kerti Höyük (Derbe Antik Kenti) Kazısı – 2013 (Tekocak, M.)	34
Konane Antik Kenti – Hellenistik Dönem Kale Tepe Yerleşmesinde Neden Yoğun Yüzey Araştırması? (Hürmüzlü, B.)	37
Oluz Höyük Kazı Çalışmaları – 2013 (Dönmez, Ş. – A. Yurtsever Beyazıt)	39
Selçuk-Ayasuluk Kalesi ve Aziz Yuhanna Hac Kilisesi 2007-2013 Yılları Kazı ve Onarım Çalışmaları (Büyükkolancı, M.)	40
Enstitüden	
Enstitü Kütüphanesinden Haberler (Pelvanoğlu, T. – M. Alparslan)	44
Peter Neve'nin Mirası Yakında TEBE Kütüphanesinde (Alparslan, M.)	44

Başyazı

Ergani/Gisgis (Kesentaş) Yeni Assur Kabartması

Kemalettin Köroğlu – Şeref Yumruk

Yeri

Kabartma, Diyarbakır İli, Ergani İlçesi'nin 15 km güneybatısında, Gisgis (Kesentaş) Köyü'nün kuş uçuşu 1.5 km kuzeyinde, doğu – batı doğrultusunda yaklaşık olarak 3 km uzunluğunda bir kayalık yükseltinin en yüksek noktasında (Deniz seviyesinden 1149 m) bulunmaktadır. Burası, Yukarı Dicle bölgesini kuzeyden sınırlayan Toros Dağlarının güney etek bölgesindeki belirgin yükseltilerin başlangıç hattı üzerindedir (Res. 1). Bölgede aynı hat üzerinde, Bırkleyn ve Eğil kabartmalarının varlığı Diyarbakır Konsolosu Taylor'ın 1862 yılında yaptığı ziyaretten itibaren bilinmektedir (Taylor 1865).

Keşif

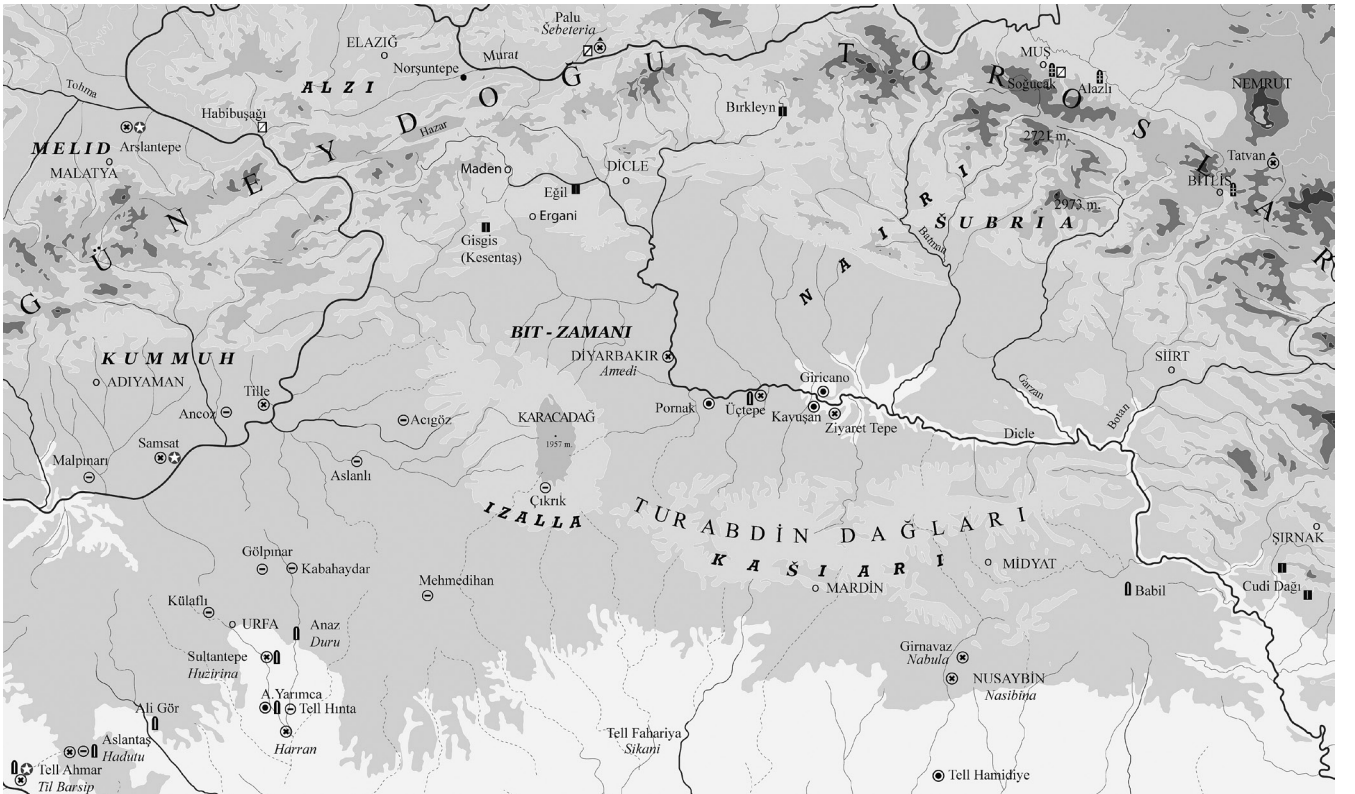
Ergani'de bir kabartmanın olduğu ilk kez 1899 yılında Huntington tarafından Lehmann-Haupt'a yazılan bir mektupta haber verilir. Ancak Huntington, yayınlanan mektubunda izin alamadığı için kabartmayı göremediğini, duyduklarına dayanarak bunun bir Yeni Assur kabartması olduğunu belirtmektedir (Lehmann 1900: 141-142). Bu dolaylı bilgiye dayanarak 1925 yılında

Unger (Unger 1925: 206), 1982 yılında da Börker-Klähn (Börker-Klähn 1982: 195, no. 155) kabartmanın varlığını tekrarlamışlardır.

Gisgis kabartması, Diyarbakır Müzesi adına "Diyarbakır İli Merkez ve İlçeleri Kültür Envanteri Projesi" kapsamında yüzey araştırması yapan Arkeolog Şeref Yumruk tarafından 2011 yılında ziyaret edilmiştir. Kabartmanın günümüze ulaşan son durumu ise 28 Ağustos 2013 tarihinde, bu satırların yazarları ve Diyarbakır Müzesi'nde 2013 yılında çizimci olarak hizmet veren Emine Akkuş'tan oluşan üç kişilik bir ekip tarafından belgelenmiştir. Burada yayınladığımız ayrıntılı çizim, fotoğraflar ışığında, Marmara Üniversitesi Eskiçağ Tarihi yüksek lisans öğrencisi Esra Erinç İşçen ile birlikte yaptığımız çalışmayla tamamlanmıştır.

Kabartma

Gisgis (Kesentaş) kabartması, halk arasında "Kela İmike" olarak adlandırılan kayalık tepenin güneye bakan cephesindedir. Kaya yüzeyinin 1.75 x 1.70 m'lik bölümü düzeltilmiştir. Kabartmalar bu alanın 1.00 m yüksekliğinde 1.60 m uzunluğunda çerçeve içine alınmış bir bölümüne, alçak kabartma tekniğinde ve çizgi bezeme ile işlenmiştir (Res. 2-7).

Resim 1: Demir Çağı'nda Yukarı Dicle bölgesi

Resim 2: Kabartmanın bulunduğu kayalık tepe, güneyden

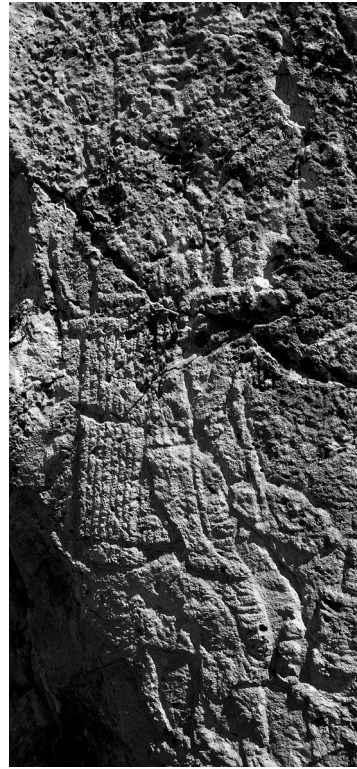
Resim 3: Gisgis kabartmasının yapıldığı kaya ve arkeolog Şeref Yumruk

Kabartmanın en solunda, aslan üzerinde Tanrıça İştâr olduğu anlaşılan bir figür betimlenmiştir. Başında boynuzlu, yüksek olmayan bir polos vardır. Sol tarafında, yalnızca dış konturları belirtilmiş bir kalkan(?), belinde bir kemer ve kemere takılı bir kılıcın ucu görülmektedir. Üzerinde ayrıntıları işlenmemiş, dizlere kadar inen, etekleri püsküllü bir tunik vardır. Sol ayağı açıkta bırakan ve bileklere kadar inen tören elbisesinin alt kısmı, uzun çizgilerle gösterilmiştir. Sol eliyle aslanın başına bağlı bir ip/yular tuttuğu anlaşılmaktadır. Sağ eli, sahnenin sonundaki kralı kutsayan bir pozisyonda, başı hizasında öne doğru uzatılmış biçimdedir. Tanrıça betiminin yalnızca sol eli belirgin değildir. Arkasından gözükken kılıcının ucu ve üzerinde durduğu aslanın kuyruğunun bir bölümü tahrip olmuştur (Res. 4).

Tanrıça İştâr'ın önünde, akrep kuyruklu, kanatlı karışık yaratık (*liondemon*), üzerinde püsküllü bir standart ve Tanrı Sin'in sembolü hilalden oluşan bir düzenleme yer alır. Karışık yaratığın ağzı ve alt çenesi tahribat nedeniyle belirgin değildir. Gövdesi üzerinde var olduğu anlaşılan kanat izleri yıpranmış biçimde günümüze ulaşmıştır. Arka ayakları, ayrıntılı olmamakla birlikte yırtıcı kuşlardaki gibi pençeli izlenimi verecek biçimde betimlenmiştir (Res. 5, 7).

Sahnenin ortasında boğa üzerinde bir standart ve en tepede ise kanatlı güneş kursu olduğu anlaşılan figür yer alır. Boğa, göğsü üzerinde, çerçeve içine alınmış dairelerden oluşan ayırıcı bir bezeme ile vurgulanmıştır. Boğa ve üzerindeki standart oldukça belirgin iken, tepedeki figürün büyük bölümü tahrip edilmiştir. Bu bölümdeki figür, günümüze ulaşan kuyruk ve kanat uçları gibi gözükken izlerden Güneş Tanrısı Şamaş'ın sembolü Kanatlı Güneş Kursu olarak tamamlanmıştır (Res. 5, 7).

Gisgis kabartmasının en sağında, yüzü tanrı sembolleri ve Tanrıça İştâr'a dönük olarak betimlenmiş kral

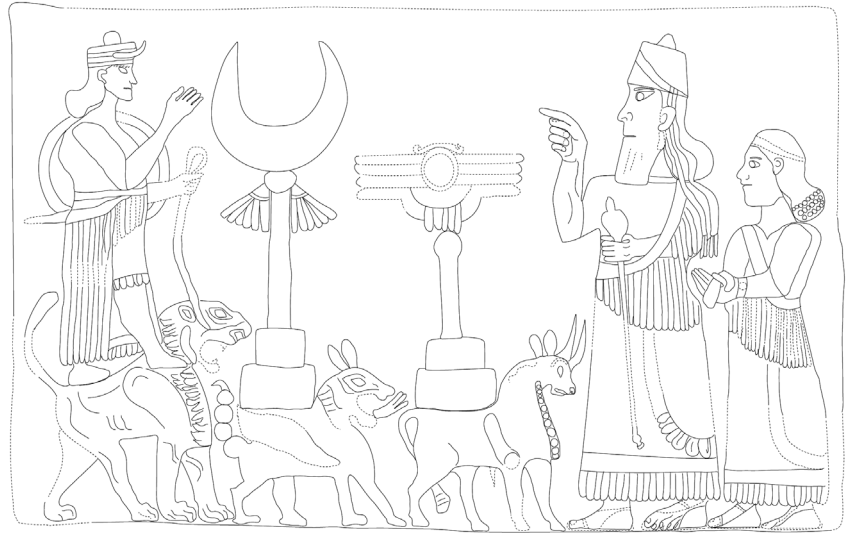
Resim 4:
Aslan üzerinde
Tanrıça İştâr

Resim 5:
Tanrıça İştâr'ın
önünde karışık
yaratık üzerinde Tanrı
Sin'in alemi ve boğa
üzerinde standart

Resim 6:
Kral ve hadım görevli

Resim 7:
Gisgis kabartmasının çizimi

ve arkasında bir görevli yer alır. Kral figürü, baş ve ayaklar profilden, gövde ise cepheden görülür biçimde yapılmıştır. Başında, sivri çıkıntısı olan krali başlığı bulunur. Başlıktan sarkan uzun, püsküllü iki bant, saçlarının üzerinden beline kadar inmektedir. Göğsüne kadar uzayan sakalları ve omuzlarına inen saçlarının yalnızca çevresi belirtilmiş, ayrıntıları işlenmemiştir. Saçlar, omuz üzerine diagonal bir şekilde oturmaktadır. Kralın sağ elinin işaret parmağı, tanrı sembollerini ve İştâr'ı gösteren geleneksel saygı pozisyonundadır. Sol elinde, topuzlu, uzun bir asa tutmaktadır. Kralın üzerinde, ayrıntıları işlenmemiş kısa kollu bir tunik bulunur. Sol omuzu ve bileğe kadar eli örten şal uzun püsküllüdür. Ayak bileklerine kadar uzayan pileli tören elbisesinin uçları da püsküllerle son bulur. Boyu bir metre olan kral figürü sahnenin en büyüğüdür (Res. 6-7).

Kralın arkasındaki sakalsız görevlinin başı açıktır. Saçları, çok net olmamakla birlikte, yüksek görevlilerde bulunan türde bir bantla bağlanmıştır. Ellerini kralın arkasında kavuşturmuş durumdadır. Daha kabaca işlenmiş sağ el, sol avuç içine yerleştirilmiştir. Sol bileğinde, rozetli bilezik olabilecek, net olmayan izler görülmektedir. Üzerinde, V boyunlu bir tunik, kralinkine benzer şal ve uzun elbise vardır. Her iki figürün ayaklarında sandalet olduğu anlaşılmaktadır (Res. 7).

İlginç bir biçimde görevlinin ellerini çizebilmek için kralın bel kısmı bir miktar oyulmuş, saçları da kralinkilerden daha ayrıntılı biçimde, bukleleri de belirtilerek çizilmiştir. Bu iki uygulama Yeni Assur sanatında pek karşılaşılmayan bir durumdur.

Tarihleme

Gisgis kabartması, aslan üzerinde Tanrıça İştâr, akrep kuyruklu karışık yaratık üzerindeki Ay Tanrısı Sin'in hilalli alemleri, boğa üzerindeki standartta Güneş Tanrısı Şamaş sembolü kanatlı güneş kursu ile kral ve hadım görevli figürlerinden oluşmaktadır (Res. 7). Genel kompozisyon olarak özgün bir tasarımdır. Yukarı Dicle bölgesindeki bilinen diğer stel ve kabartmalardan farklıdır. Dicle'nin kaynağı olarak kabul edilen Birkleyn çayda çivi yazılı kitabelerle birlikte tek başına I. Tiglat-pileser ve III. Şalmaneser'in krali betimleri yapılmıştır (Schachner 2009). Eğil'de ise II. Sargon dönemine ait kabartmada bir tanrı ve önünde tanrı sembolleri bulunur (Bartl 1999-2001). Kurkh (Üçtepe) stelleri de II. Aşurnasirpal ve III. Şalmaneser'i tanrı ve tanrıça sembolleriyle birlikte gösteren yazıtlı kabartmalardır (Magen 1986: Lev. 7/7-9).

Gisgis kabartmasında en soldaki savaş ve aşk tanrıçası İştâr'ın en yakın benzeri, Til-Barsip'te bulunan ve 8. yy'a, III. Tiglat-pileser dönemine tarihlenen yazıtlı bir stel üzerindeki İştâr kabartmasıdır (Thureau-Dangin – Dunand 1936: 156-157, Lev. XIV). Tanrıçanın boynuzlu başlığı, saç biçimi, ellerin duruşu, elbisesi ve aslanın işlenişi, bunların aynı dönemde ve belki de aynı sanatçı tarafından yapılmış olabileceğini düşündürülecek kadar benzerdir. Ancak Til-Barsip kabartmasında bazı ayrıntılar biraz daha belirgin işlenmiş gözükmemektedir. III. Tiglat-pileser dönemine ait Nimrud kabartmalarından biri üzerinde de tanrıça, benzer başlık ve saç biçimiyle taht üzerinde otururken gösterilmiştir (Madhloom 1970: Lev.60/1-2). Sanherib döneminde yapılan Bawian ve Malta kabartmalarında

ise İştar yüksek başlığı ve farklı saç biçimiyle yine aslan üzerindedir (Bachmann 1927; Börker-Klähn 1982: Lev. 187a, 207-210).

Tanrıça İştar'ın önündeki karışık yaratık, Yeni Assur döneminde silindir mühürler ve kabartmalar üzerinde karşılaşılan bir figürdür (Green 1986). Malta kabartmasında Enlil veya Sin olarak tanımlanan figür de bir karışık yaratık üzerinde gösterilmiştir (Black - Green 1992: 40). Dili farklı biçimde betimlenmiş veya ağzında yapraklı bir bitki olan benzer mitolojik figürler de Yeni Assur dönemi mühür baskılarında görülmektedir (Goldman 1960: Fig. 14; Oates 2001: Fig. 138).

Bir kaide ve püsküllü standart üzerine yerleştirilen Tanrı Sin'in sembolü hilal, Harran'daki Sin kültü nedeniyle Güneydođu Anadolu çevresinde MÖ 9. yy'dan itibaren Yeni Assur kabartmalarında öne çıkarılmıştır. III. Adad-nirari dönemine ait Pazarcık (Oates 2001: Fig. 138), III. Tiglat-pileser dönemine tarihlenen Til-Barsip (Donbaz 1990), Sanherib dönemine ait Aşağı Yarımca (Börker-Klähn 1982: Lev. 240; Sevin 2010: 111), Aşurbanipal dönemine ilişkin Sultantepe (Gadd 1951) ve MÖ 7. yy'a tarihlenen Göktaş (Gaziantep) stelleri (Lloyd – Gökçe 1953) bu kapsamda örnek olarak verilebilir.

Karışık yaratığın önündeki boğa, Geç Hitit ve Yeni Assur kabartmalarında, şimşek demetleri tutan Fırtına Tanrısı ile birlikte resmedilir. MÖ 8. yy'a tarihlenen Yeni Assur stilinde bir örnek Arslantaş'tan bilinmektedir. Aslantaş boğa heykellerinden birinin göğsü üzerinde, Gisgis örneğindeki bezeme de görülür (Thureau-Dangin, *et al.* 1931: Lev. 2, 5; Albenda 1988). Benzer bezemenin en renkli ve ayrıntılı örnekleri Yeni Babil dönemi İştar Kapısı kabartmalarında bulunur.

Gisgis kabartmasında en sağda yer alan kral ve arkasındaki sakalsız erkek figürü, üzerlerinde dini tören kıyafetleriyle benzer biçimde betimlenmişlerdir. Kralın, tanrı sembollerini ve aslan üzerindeki tanrıçayı kutsayan bu duruşu, Orta Assur döneminden Yeni Assur dönemi sonuna kadar, stel ve kabartmalarda yaygın biçimde işlenmiştir. Magen tarafından Tip IIIb ve IIIc olarak tanımlanan benzer figürler arasında, Yukarı Dicle bölgesindeki Birkleyn çay kabartmaları ile Kurkh monolitleri de vardır (Magen 1986: Lev. 7-11).

Kral ve arkasındaki görevlinin işlenişi stilistik olarak, sol baştaki Tanrıça İştar'da olduğu gibi, daha çok MÖ 8. yy özellikleri göstermektedir. Özellikle başlıkların boyutları ve saçların biçimi bu değerlendirme için örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntıları işlenmemiş olmakla birlikte Tanrıça İştar ve kralın başlığı, 9. ve

8. yy örneklerine daha yakın, bu dönemden sonra daha uzun yapılanlardan farklıdır. Benzer şekilde kralın, hadım görevlinin ve İştar'ın omuz üzerine diagonal biçimde oturan saç biçimi, II. Aşurnasirpal ile III. Tiglat-pileser dönemi arasında yapılanlara benzemektedir (Madhloom 1970: 75-83). Bilindiđi üzere, Yeni Assur kabartmalarında saçlar, II. Sargon döneminden itibaren belirgin biçimde farklı, omuz üzerine oturtulmuş, kübik formlu olarak işlenmektedir. Bu ayrıntı, kabartmanın II. Sargon öncesinde ait olduğuna ilişkin verileri güçlendirir.

Kral ve arkasındaki görevli üzerinde bulunan elbisenin benzerleri, III. Tiglat-pileser dönemine tarihlenen Til-Barsip duvar resimleri (Thureau-Dangin - Dunand 1936: Lev. 49-50; Madhloom 1970: 83-89) arasında bulunur. Ayrıca Nimrud'dan (Barnett – Falkner 1962: 152) bir kabartmada ve MÖ 8. yy sonlarına tarihlenen Til-Barsip'ten bir hadım heykelinde ellerin duruşu ve elbise Gisgis örneğine yakındır. Özellikle hadım görevlinin üzerindeki V boyunlu tunik Til-Barsip'e özgü olarak değerlendirilmektedir (Roobaert 1996).

Genel stilistik özellikleri, Gisgis kabartmasının, Yeni Assur kralı III. Şalmaneser ile II. Sargon arasındaki süreçte yapılmış olabileceğine işaret etmektedir. Daha ayrıntılı bir tarihleme için, stilistik özellikler yanında, Tanrıça İştar ve hadım görevli gibi figürlerin yakın paralellerinin üretildiği III. Tiglat-pileser dönemi önerilebilir. Tarihsel gelişim de bu değerlendirmeye uygundur.

III. Şalmaneser sonrasında, Kuzey Suriye ve Yukarı Dicle bölgesinde etkin olan ve iz bırakan başlıca iki kral bulunmaktadır: III. Adad-nirari (MÖ 810-783) ve III. Tiglat-pileser (MÖ 744-727). III. Adad-nirari daha çok Geç Hitit kent devletleri arasındaki anlaşmazlıklara müdahale ederek Güneydođu Anadolu'da güç gösterisinde bulunmuş ve bunun kanıtları olan stelleri Pazarcık (Maraş) ve Antakya'da dikmiştir (Donbaz 1990).

III. Tiglat-pileser döneminde ise bütün Kuzey Suriye, Güneydođu Anadolu ve Yukarı Dicle bölgesindeki eyaletler yeniden düzenlenmiştir (Postgate 1995; Radner 2006). Bölgedeki Til-Barsip ve Hadatu (Bunnens 1997) başta olmak üzere birçok kentte büyük inşaa projeleri yürütülmüş, birçok stel ve kabartma yapılmıştır (Börker-Klähn 1982; Albenda 2005). Tiglat-pileser, 8. yılında (MÖ 738) Kuzey Suriye'den tehcir ettiği 83,000 insanı Yukarı Dicle bölgesindeki eyalet merkezi Tuşhan'a yerleştirmiştir (Tadmor – Yamada 2011: 13/11b-12a). Bu kayıt, III. Şalmaneser'in son yıllarında başlayan isyanlardan sonra bizzat bir Assur kralının bölgeye müdahale ettiğini gösteren önemli bir ayrıntıdır. Eponym listeleri, bu dönemde Tuşhan'daki

Assur valisi olarak Dur-Aşşur'un adını vermektedir (Millard 1994: 59).

Değerlendirme ve Sonuç

Gisgis kabartması, eyalet üslubunda işlenmiştir. Sanatçı, genel kompozisyon, oranlar, öncelikle vurgulanacak figürler ve dönemin modası gibi noktalarda hassas davranmakla birlikte figürlerdeki birçok ayrıntıyı işlememiştir (Res. 7). Bunda, kayanın cinsi, üzerinde bulunan doğal çatlaklar ve burada kalış zamanı da etkili olmuş olabilir.

Kabartmanın yapılaş amacının belli dönemlerde ziyaret olmadığı belirgindir. Burada bir kabartmanın varlığı, köyden veya ana yolun geçtiği vadinin herhangi bir noktasından fark edilememektedir. Ayrıca tepeye ulaşan bir yol veya patika da bulunmamaktadır.

Gisgis kabartması, Yukarı Dicle bölgesinde, en batıda bulunan Yeni Assur eyalet merkezi Amedi'ye (Diyarbakır) 70 km kadar uzaktadır. Yeni Assur döneminde kurulan Amedi, Sinabu, Tuşhan ve Tidu gibi garnizon ve eyalet merkezleri Diyarbakır'ın doğusunda, Dicle'nin sağ kıyısı boyunca sıralanmaktadır. Nitekim Yeni Assur kültürüne ilişkin mimari ve gündelik yaşam ürünleri de bu eyaletlerin merkezi olarak inşa edildiği anlaşılan Diyarbakır ile Batman çay arasındaki Diyarbakır İçkale Höyüğü, Pornak, Üçtepe ve Ziyaret Tepe gibi merkezlerde ve yakın çevresindeki küçük yerleşmelerde belirgindir (Köroğlu 1998; Matney 2010). III. Tiglat-pileser döneminde bölgeye tehcir yoluyla getirilenlerin Tuşhan çevresine yerleştirildiğinin belirtilmiş olması bu değerlendirmeye uymaktadır. Diyarbakır'ın batısında, daha çok yerli toplumların varlığını gösteren yerel karakterli yivli Demir Çağı çanak çömleği bulunmaktadır (Özdoğan 1990; Köroğlu 1998: 54). Bu nedenle, Gisgis kabartmasını, Assur ordusunun ulaştığı en uzak noktada, sınırı belirlemek, Assur tanrılarını ve kralını bölgede ölümsüzleştirmek için yapılmış anıtlardan biri (Morandi 1988; Kreppner 2002; Shafer 2007) olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak burada işaretlenen, daha kuzeydeki Urartu ile olan sınır değildir. Yeni Assur Krallığı ile Urartu arasında kalan Toroslarda (Res. 1) iki devletin de denetim altına alamadığı yerli, yarı göçebe Demir Çağ toplumları yaşamaktadır.

Kabartmada betimlenen figürlerden en sağdaki kral ve arkasındaki görevli, Tanrı Şamaş (semböl), Tanrı Sin (semböl) ve Tanrıça İştâr huzurunda dini tören kıyafetleri içinde, ritüel yapar pozisyondadırlar (Res. 7). Özellikle Til-Barsip steli ve duvar resimleriyle olan yakınlık, dönemi yanında bu kabartmayı yapan sanatçının geliş yeri hakkında da bir ipucu verebilir.

Buradaki kralın III. Tiglat-pileser olabileceğini gösteren, yukarıda tartıştığımız birçok stilistik ayrıntı bulunmaktadır. En sağdaki görevlinin ellerini yerleştirmek için pek alışık olunmayan bir biçimde kralın belinin bir miktar oyulmuş, saçlarının da kralinkilerden daha ayrıntılı çizilmiş olması, kabartmayı yaptıran kişinin buradaki hadım görevli olabileceğine işaret ediyor olabilir. Kabartmayı III. Tiglat-pileser dönemine tarihlediğimizde, görevlinin bu dönemde vali olarak adı geçen Dur-Aşşur olabileceği önerilebilir.

Summary

The Ergani/Gisgis relief is situated 15 km southwest of the district of Ergani, in the province of Diyarbakır (Fig. 1-2), on the summit (1149 m above sea level) of a rocky hill north of the village of Gisgis (Kesentaş). The existence of a relief at this spot was announced by Huntington, who came to Ergani in 1899 but could not obtain a permit to view the relief. The Gisgis relief was visited for the first time in 2011 by archaeologist Şeref Yumruk, and documented in 2013 through our joint work (Fig. 1-7).

The reliefs are engraved on the bedrock, within a framed section that is 1.00 m in height and 1.60 m in length, using bas-relief technique and incised decoration (Fig. 3). The goddess Ishtar is depicted on a lion to the far left. A horned polos is seen on her head. She has a shield to the left, and a belt and sword on her waist. The goddess is wearing ceremonial robes, and holds reins attached to the lion's mouth with her left hand, and her right hand is distinctly extended forward (Fig. 4, 7).

The god Sin's crescent is placed atop a scorpion-tailed, winged hybrid creature situated in front of the goddess. The mouth area of the hybrid creature has not survived intact. At the center of this scene, there are figures identified to be that of a bull, with a standard on it, and a winged sundisk at the very top (Fig. 5).

At the far right of the Gisgis relief is a figure of a king facing the divine symbols and the goddess Ishtar, and behind him is a beardless eunuch. The king is depicted with his royal headgear, ceremonial robes, shawl, and a staff in his left hand. His right hand is in a traditional respectful pose, pointing to the divine symbols and Ishtar. The details of his beard reaching his chest and his hair sitting diagonally on his shoulders are not engraved. The beardless eunuch behind the king has his hands clasped. Like the king, he is depicted in ceremonial robes (Fig. 6-7).

The general stylistic features of the Gisgis relief suggest that it was carved in the period between the reigns

of the Neo-Assyrian kings Shalmeneser III and Sargon II. The closest parallel to the goddess Ishtar is the Til-Barsip Ishtar relief dated to the period of Tiglath-pileser III. There are similar examples in Nimrud dating to the same period. Seen in Neo-Assyrian cylindrical seals and reliefs, the depiction of god Sin's crescent on a hybrid creature is represented with numerous examples dating to the 9th-7th centuries BC in southeastern Anatolia and surroundings, such as from Pazarcık, Til-Barsip, Aşağı Yarımca, Sultantepe and Göktaş. There is a similar example of the bull depiction in Arslantaş dated to the 8th century BC. Similar examples of the ceremonial robes of the king and his eunuch can be seen on the Til-Barsip wall paintings dating to the period of Tiglath-pileser III, on a eunuch statue, and a relief in Nimrud. In agreement with these evaluations, royal inscriptions state that Tiglath-pileser III deported large groups of people from northern Syria and relocated them in the Upper Tigris region in the 8th century BC (738 BC). In light of this information, we think that it is possible to date the Gisgis relief to the second half of the 8th century BC, to the period of Tiglath-pileser III.

Kaynaklar

- Albenda, P.
1988 "The Gateway and Portal Stone Reliefs from Arslan Tash", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 271: 5-30.
- 2005 *Ornamental Wall Painting in the Art of the Assyrian Empire*, Leiden, Boston: Brill, Styx.
- Bachmann, W.
1927 *Felsreliefs in Assyrien, Bawian, Maltai und Gundük*, Leipzig: J. C. Hinrichs.
- Barnett, R. D. – M. Falkner
1962 *The Sculptures of Assur-Nasir-Apli II (883-859 BC) Tiglath-Pileser III (745-727 BC) Esarhad-don (681-669 BC) from the Central and South-West Palaces at Nimrud*, London: The Trustees of the British Museum.
- Bartl, P. V.
1999-2001 "Zum felsrelief von Eğil", *State Archive of Assyria Bulletin* 13: 27-37.
- Black, J. – A. Green
1992 *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia. An Illustrated Dictionary*, London: British Museum.
- Börker-Klähn, J.
1982 *Alt Vorderasiatische Bildstelen und vergleichbare Felsreliefs*, Mainz: Philipp von Zabern.
- Bunnens, G.
1997 "Til Barsip under Assyrian Domination. A Brief Account of the Melbourne University Excavations at Tell Ahmar", S. Parpola, R. M. Whiting (ed), *Assyria 1995. Proceedings of the 10th anniversary symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, September 7-11, 1995*, Helsinki: 17-28.
- Donbaz, V.
1990 "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums", *Annual Review of RIM Project* 8: 4-23.
- Gadd, C. J.
1951 "Note on the Stele of Aşağı Yarımca", *Anatolian Studies* 1: 108-110.
- Goldman, B.
1960 "The Development of the Lion-Griffin", *American Journal of Archaeology* 64: 319-328.
- Green, A.
1986 "The Lion-demon in the Art of Mesopotamia and Neighbouring Regions", *Bagdader Mitteilungen (BaM)* 17: 141-254.
- Köroğlu, K.
1998 *Üçtepe I: Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır/ Üçtepe ve Çevresinin Yeni Assur Dönemi Tarihi Coğrafyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kreppner, F. J.
2002 *Public Space in Nature: the Case of Neo-Assyrian Rock Reliefs*, *Altorientalische Forschungen* 29/2: 367-383.
- Lehmann, C. F.
1900 "Hr. C. F. Lehmann macht Mittheilungen aus englischen Briefen des Hrn. Ellsworth Huntington über armenische Alterthümer. Charput, den 24. Juli 1899", *Zeitschrift für Ethnologie*: 140-152.
- Lloyd, S. – N. Gökçe
1953 "Sultantepe: Anglo-Turkish Joint Excavations", *Anatolian Studies* 3: 27-47.
- Madhloom, T. A.
1970 *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, London: The Athlone Press.
- Magen, U.
1986 *Assyrische Königsdarstellungen, Aspekte der Herrschaft: eine Typologie*, Mainz am Rhein: Phillip von Zabern.
- Matney, T.
2010 "Material Culture and Identity: Assyrians, Aramaeans, and the Indigenous Peoples of Iron Age Southeastern Turkey", S. R. Steadman, J. C. Ross (ed), *Agency and Identity in the Ancient Near East. New Paths Forward*, London: Equinox: 129-147.
- Millard, A.
1994 *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC*, Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Morandi, D.
1988 "Stele e Statue Reali Assire: Localizzazione, Diffusione e Implicazioni Ideologiche", *Mesopotamia* 23: 105-155.

- Oates, J. – D. Oates
2001 *Nimrud An Assyrian Imperial City Revealed*, London: British School of Archaeology in Iraq.
- Özdoğan, M.
1990 “1988 Yılı Diyarbakır Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı VII*: 459-466.
- Postgate, N. T.
1995 “Assyria: the Home Provinces”, M. Liverani (ed), *Neo-Assyrian Geography*, Roma: Università di Roma “La Sapienza”: 1-17.
- Radner, K.
2006 “Provinz. C. Assyrien”, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 11/1-2: 42-68.
- Roobaert, A.
1996 “A Neo-Assyrian Statue from Til Barsib”, *Iraq* 58: 79-87.
- Schachner, A.
2009 *Assyriens Könige an einer der Quellen des Tigris. Archäologische Forschungen im Höhlensystem von Birkleyn und am sogenannten Tigris-Tunnel*, Tübingen: Ernst Wasmuth.
- Sevin, V.
2010 *Yeni Assur Sanatı II. Assur Resim Sanatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Shafer, A.
2007 “Assyrian Royal Monuments on the Periphery: Ritual and the Making of Imperial Space”, J. Cheng, M. H. Feldman (ed), *Ancient Near Eastern Art in Context: Studies in Honor of Irene J. Winter by Her Students*, Leiden, Boston: Brill: 133-159.
- Tadmor, H. – S. Yamada
2011 *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC), Kings of Assyria*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Taylor, J. G.
1865 “Travels in Kurdistan, with Notices of the Sources of the Eastern and Western Tigris, and Ancient Ruins in their Neighbourhood”, *Journal of the Royal Geographical Society of London* 35: 21-58.
- Thureau-Dangin, F. – M. Dunand
1936 *Til-Barsib*, Paris: P. Geuthner.
- Thureau-Dangin, F. – G.A. Barrois – G. Dossin – M. Dunand
1931 *Arslan-Tash: Atlas*, Paris: P. Geuthner.
- Unger, E.
1925 “Felsdenkmal”, *Reallexikon der Vorgeschichte*: 205-207.